

Tijdschrift voor wetenschapsfilosofie en wetenschapsonderzoek

Jaargang XIV, 1990, nummer 3

Inhoud

R.P. Hagendijk	Ten geleide	244
G. de Vries	De cholera en het tekort van de sociologie	250
T. Nijhuis	De pastoor heeft het weer gedaan	260
A. de Swaan	Stobben rooien II	269
P.H.H. Vries	Een nieuw perspectief op historisch verklaren?	279
Ch. Lorenz	De zin van verklaren en het verklaren van 'zin'	286
T. Blom en	Repliek op Vries en Lorenz	293
T. Nijhuis		
G. Blauwhof	De maatschappelijke carrière van technische artefacten	303
K. Hertogh	De fysiologische onmogelijkheid fragment te worden	309
Ch. Kwa	Darwin overtuigde	316
	Mededeling	320
	Over de auteurs	321

Ten geleide

De ontvangst van De Swaans *Zorg en de Staat* / *In Care of the State*

R.P. Hagendijk

Bram de Swaan heeft zowel letterlijk als figuurlijk een opvallend boek geschreven. In dit nummer van *Kennis en Methode* zijn twee besprekingsartikelen gewijd aan de inhoud van het boek. Behalve vanwege de inhoud is het boek echter ook interessant vanwege de ontvangst in de wetenschappelijke vaktijdschriften en in de dag- en weekbladpers.

Al onmiddellijk bij het verschijnen van de Engelse editie werd het boek zeer geprezen. De Kring voor Wetenschap der Politiek bekroonde het met de Politicologenprijs 1989 en Paul Schnabel schreef een zeer lovende recensie in *NRC-Handelsblad*. Daarmee was de toon voor de Nederlandse dag- en weekbladpers gezet. Het wachten was nu op de Nederlandse vertaling. Na het verschijnen daarvan in 1989 volgde een lange reeks interviews en besprekingen in dag- en weekbladen. In het bijgevoegde literatuuroverzicht zijn deze vermeld. De recensenten vinden het in het algemeen een boeiend boek, breed opgezet, vol van verrassende en gedurfde vergelijkingen, getuigend van visie, belangwekkend voor de actuele discussie over de verzorgingsstaat etcetera. Veel aandacht krijgt het thema van het eigenbelang dat achter het sociaal beleid zou steken. *Trouw* opent op typerende wijze de bespreking met de kop 'Zorg voor medemens berust op egoïsme; eigenbelang en geen ethiek dreef ons de eeuwen door', een thema dat ook in vele andere besprekingen wordt aangeroerd.

Ook de stilistische kwaliteiten krijgen veel aandacht. Sommigen (Van Iterson, Schnabel, Soudijn) vinden het prachtig geschreven. Zo typeert Schnabel de formuleringen als 'elegant, compact en lucide tegelijkertijd'. Battus ziet dat anders en kritiseert De Swaans taalgebruik in de *Volkskrant*. Gevers haalt de vingers open aan het Amsterdams sociologisch jargon.

De terecht bewonderde brede opzet laat uiteraard ook veel ruimte voor het signaleren van omissies. Zo wijst Braber in het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* erop dat joden in het verhaal van De Swaan nauwelijks een rol spelen ondanks de rol van verzorgingsarrangementen voor het reilen en zeilen van de joodse gemeenschappen. In het anarchistisch periodiek *De As* mist men Kropotkin alsmede beschouwingen over de spanning tussen zelfverzorgen-de coöperaties en een centralistisch staatsapparaat. Volgens de *Leeuwarder Courant* negeert De Swaan het succesvolle separatisme van Vlamingen, le-

ren, Noren en IJslanders en gaat hij ook nog voorbij aan het chauvinisme van nationale elites jegens volken die er niet in geslaagd zijn een eigen staat te vormen. Kortom, men heeft in brede kring kennisgenomen van het boek en reageert dienovereenkomstig.

De publieke en in het algemeen zeer lovende receptie snelde de professionele commentaren in de wetenschappelijke tijdschriften vooruit. De publieke opinie had zich al van het boek meester gemaakt en de auteur tot een nationale bekendheid gebombardeerd toen de kopij der wetenschappelijke tijdschriften nog in de maak was. Gezien de publieke bekendheid van de auteur en het belang van het onderwerp hoeft dat ook niet te verbazen. Wel illustreert de gang van zaken nog eens het verschil tussen sociale wetenschappen en natuurwetenschappen. In de natuurwetenschappen zal de publieke opinie doorgaans sterker geneigd zijn het oordeel uit de wetenschappelijke tijdschriften te volgen. Persconferenties over geruchtmakende (vermeende) ontdekkingen op medisch of natuurkundig gebied doen daar niets aan af, integendeel. Het publiek en de opinievormers blijven daarbij immers nadrukkelijk toeschouwer. Wat de sociale wetenschappen betreft, snelt de publieke opinie niet alleen de vakpers vooruit, ze wordt daarin geleid door sociale wetenschappelijk geschoolden die hun mening niet onder stoelen of banken steken. De opkomst van uitgebreide en kwalitatief hoogwaardige boekenbijlagen en wetenschapskaternen heeft de afgelopen jaren het verschil tussen de intellectueel georiënteerde dag- en weekbladen en de sociaal-wetenschappelijke vaktijdschriften verder doen vervagen.

Behalve de verwevenheid van sociologie en publiek debat draagt uiteraard de traagheid van de vakwetenschappelijke media bij tot het achter de publieke opinie aanlopen. Inmiddels beginnen echter zowel nationaal als internationaal de recensies los te komen en is er dus enige mogelijkheid tot vergelijking.

Middels de online-versie van de Social Science Citation Index (SSCI) en de Arts & Humanities Index (A&HI) is nagegaan¹ hoe vaak, waar en door wie de studie van De Swaan in het buitenland inmiddels is besproken of aangehaald. Van citaten is per mei 1990 in de SSCI en de A&HI nog geen sprake, anders dan door de schrijver zelf en door twee landgenoten. Daarvoor is het ook nog te vroeg, ook al kwam de Engelstalige versie in 1988 uit. De produktietijd van internationale vaktijdschriften is zodanig dat pas nu de recensies uitkomen. Voorzover het in de wetenschap zou gaan om 'validation by incorporation' laat die dus nog op zich wachten. Inmiddels zijn een viertal reviews geboekt in de genoemde indexen. Enkele andere kwamen via vrije nieuwsgaring boven water. In de Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften beginnen in het voorjaar van 1990 ook de besprekingen los te komen. Een aantal ervan is in de bijgevoegde lijst opgenomen.

Vergelijken we de Nederlandse recensies in wetenschappelijke tijdschriften met de publieke receptie dan valt op dat hier de toon weliswaar lovend maar toch aanzienlijk kritischer is. Een duidelijk aanwezig gemeenschappelijk element in die kritiek heeft betrekking op de verhouding tussen theoretische interpretatie en historische beschrijving. De Swaans poging om welvaartstheorie en historische sociologie te combineren, zou leiden tot anachronistische interpretaties van het gedrag en de motieven van mensen uit eerdere historische perioden. Heel nadrukkelijk is deze opvatting verwoord door Achterhuis. Volgens Nijhuis (dit nummer) heeft De Swaans model teveel gelegenheidsoplossingen nodig ter verklaring van afwijkingen en bijzondere gevallen om echt overtuigend te zijn. Deze kritiek krijgt een sterker methodische wending bij De Vries (eveneens dit nummer) die suggereert dat De Swaan zich aan 'Whig-history' schuldig maakt. Dronkers suggereert dat De Swaan te sterk gepreoccupeerd is met processen van collectivisering om oog te hebben voor de rol van individuele afwegingsprocessen in de realisatie van collectieve goederen. Over de wenselijkheid en toereikendheid van een moderne handelingstheoretische interpretatie van de historische feiten lijkt tussen De Swaan en Dronkers geen verschil van mening te bestaan. Het zijn vooral historici en filosofen die problemen zien in de relatie tussen de welvaartstheoretische interpretaties en de visies en opvattingen van de mensen die het historisch proces hebben gemaakt. Auteurs die werken met een welvaartstheoretisch of handelingstheoretisch kader maken zich over het algemeen over dit soort kwesties weinig zorgen. In dit licht zijn ook de loftuitingen opmerkelijk over het boek van De Swaan vanuit de hoek der rationalistisch georiënteerde 'verklarende sociologie' tijdens een recente discussiedag van sociologen (Leusden, 18 mei 1990). Verschillende sprekers uit deze hoek begroeten het boek als een welkome poging om de kloof tussen figuratiesociologie en verklarende sociologie te dichten.

Net als het merendeel van de Nederlandse recensies is ook de toon in de internationale tijdschriften positief. Uitbundig is de bespreking door de figuratiesocioloog Stephen Mennell, maar ook anderen laten zich positief uit. Bij vergelijking van de internationale besprekingen met die van de Nederlandse wetenschappelijke tijdschriften valt ook weer eens op dat men in het buitenland kritiek vaak iets eleganter formuleert. Ofte merkt in zijn recensie op dat het zo af en toe bij De Swaan wel lijkt alsof de middeleeuwse notabelen zojuist een cursus hebben gelopen in welvaartstheorie en speltheorie. Daarmee werpt ook hij de vraag op of De Swaan niet wat te veel eigentijdse opvattingen op het verleden projecteert. Maar vervolgens prijst hij het werk juist vanwege de provocerende en suggestieve stellingname die met betrekking tot deze en andere theoretische kwesties wordt ingenomen. Tegenover zoveel royaliteit doet de Nederlandse kritiek al snel zuur en te breed uitge-

meten aan. De wens om het perspectief van de voorouders op de samenleving 'van binnen uit' te begrijpen, blijkt zich net zo makkelijk als het positivistische beroep op de feiten te laten gebruiken tegen enthousiaste theoretische interpretatie of speculatie. De Swaan is van dat laatste niet vies zoals hijzelf in zijn boek aangeeft en dat wordt hem zo hier en daar niet in dank afgenomen. Dat Nederlanders niet het patent op een zuur toontje hebben, bewijst de Britse Catherine Jones in haar overigens positieve recensie. De Engelse editie is te duur, de auteur werkt met 'pseudo-kwantitatieve formules' en ingewikkeld taalgebruik en hij zou wat Jones betreft meer van zijn speculaties voor zichzelf hebben mogen houden.

Al in de eerste recensie die het daglicht zag, sprak Schnabel de hoop uit dat het boek een succesvolle internationale carrière tegemoet zou gaan. Uit de buitenlandse recensies zou men kunnen afleiden dat zeker een kans hierop bestaat. Of deze ook wordt waargemaakt, zal moeten worden afgewacht. Het is echter verstandig hierover niet al te optimistisch te zijn. De internationale markt is grillig en sterk gericht op de USA. Buitenlandse literatuur dringt hierop slecht door. Applaus in eigen land en positieve besprekingen zijn niet genoeg. De ontvangst van Engelse vertalingen van veel geprezen boeken als *Nihilisme en Cultuur* en *Balans van de Sociologie* illustreert dat. Van het eerstgenoemde boek verscheen in 1980 een Engelse vertaling. Tien jaar later blijkt dat afgezien van reviews, zelfverwijzingen en verwijzingen van Nederlandse herkomst het boek in de SSCI en de A&HI elf maal is aangehaald. Hoewel een duidelijke vergelijkingsbasis ontbreekt, lijkt dat voor een zo positief beoordeeld boek niet veel. Voor *Sociology in the Balance* (1977) geldt een soortgelijk verhaal. Hier is het aantal buitenlandse aanhalingen voor de periode 1977 tot 1990 in de SSCI en de A&HI negen, afgezien van acht toch bepaald niet onwelwillende reviews. Zeker in een tijd waarin de Nederlandse minister van Onderwijs en Wetenschappen zoveel internationalisering in zijn beleidsvoornemens doet, geeft dit soort cijfers te denken. Als immers zelfs de top van de Nederlandse sociale wetenschappen nauwelijks doordringt in de internationale bibliometrische databanken waaraan men in Den Haag zo graag een kwaliteitsoordeel ontleent, dan kan de muis van het internationaliseringsstreven in de sociale wetenschappen nog wel eens een raar staartje krijgen.

Noot

1. Ik dank Loet Leydesdorff voor de verleende assistentie.

Literatuur

a. Recensies, interviews, repieken:

- Achterhuis, H., titel onbekend, verschijnt in *Krisis*.
- Arts, W., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era, *Mens en Maatschappij*, 65 (1990) 2: 187-188.
- Armour, Ph.K., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era (review), *Contemporary Sociology*, 19 (1990) 3: 407-408.
- Battus, De karige staat van de zorgende staat, *Volkskrant*, 24 november 1989.
- Braber, B., Studie De Swaan is boeiend ondanks moeilijkheidsgraad, *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 13 april 1990.
- Breedveld, W., Zorg voor medemens berust op egoïsme; eigenbelang en geen ethiek dreef ons door de eeuwen heen, *Trouw*, 2 maart 1990.
- Brink, G. van den, Het beschavingsideaal van Abram de Swaan, *Socialisme en Democratie*, 39 (1989) 12: 365-369.
- Broertjes, P., Nederland vergelijkt zich altijd maar met een land: Utopia (interview), *Volkskrant*, 2 september 1989.
- Buijs, K., Een heilzame vervlakking; De Swaans sociologica van de moderne verzorgingsstaat, *De Gelderlander*, 5 januari 1990.
- Bukman, B., Overvloed en welbehagen, *De Tijd*, 17 november 1989.
- Cuijpers, P., Een leugentje om bestwil als oorsprong van de verzorgingsstaat, *Discorsi*, december 1989.
- Dronkers, J., De niet geslaagde synthese van De Swaan; enkele kritische kanttekeningen bij De Swaans Zorg en de staat, *Mens en Maatschappij*, 65 (1990) 2: 179-186.
- Dworkin, R.J., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era (review), *Social Science Quarterly*, 71 (1990) 1: 214-215.
- Fontana, L., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era (review), *International Journal of Comp. Sociology*, 31 (1989), te verschijnen.
- Gevers, J.K.M., Een duintop in de sociologie, *Folia Civitatis*, 17 november 1989.
- Gottschalch, W., De collectivisering van Verzorgingsarrangementen, *Tijdschrift voor Agologie*, in voorbereiding (een recensie die ook zal worden gepubliceerd in *Sozialwissenschaftliche Literaturrundschau*).
- H., Th., Staat en Zorg, *De As*, 88 (okt.-dec. 1989), 40.
- Hoegen, S., De barmhartige samaritaan, *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 16 (1989) 4: 123-134.
- Huisman, K., De Swaans tussenrapport over de moderne staat, *Leeuwarder Courant* (Zaterdagse Bijlage), 28 oktober 1989.
- Itersen, A. van, Een hel van waakvlammetjes; De zorgende welvaartsstaat van Abram de Swaan, *Vrij Nederland* (Boekenbijlage), 25 november 1989.
- Jones, C., What Ideas for What Time?, *Government and Opposition*, 24 (1990) 2: 250-253.
- Klein, R., Coping with adversities, *Times Literary Supplement*, 3-9 March 1989.
- Koremans, G., Welbegrepen eigenbelang, *Intermediar*, 26 (1990) 14: 65.
- L., I.v., Zorg en de Staat, *Jonas*, 12 januari 1990, 17.
- Mennell, S., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the

- USA in the Modern Era (review), *Social Policy and Administration*, 23 (1989) 2: 192-196.
- Neuvel, K., De beperkte blik van de Elias-fans, *VU-Magazine*, no 11, december 1989: 28-31.
- Nijhuis, T., De pastoor heeft het weer gedaan - Abram de Swaans analyse van het collectiviseringsproces, *Kennis en Methode*, 14 (1990), dit nummer.
- Offe, C., In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era (review), *Sociology*, 24 (1990) 1: 153-154.
- Oosterbaan, W., We leven onder de permanente propaganda van de bedoeling (interview), *NRC-Handelsblad* (Wetenschap en Onderwijs Bijvoegsel), 15 augustus 1989.
- Righart, J.A., Zorg en de Staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd, *Prisma-Lectuurvoorlichting*, Voorburg, 89-3868.
- Sanders, S., Vinden ze me wel leuk genoeg; de PvdA als gouvernante van de verzorgingsstaat, *De Groene Amsterdammer*, 8 november 1989.
- Santema, M., Zorg en de Staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd (boekbespreking), *Pedagogische Studiën*, 67 (1990) 4: 201-203.
- Schaepdrijver, S. de, 'Black-box': das Entstehen Wohlfahrts staatlicher Gemeinschaftseinrichtungen der Stadt des neunzehnten Jahrhunderts. Eine sozialhistorische Kritik. *Journal Sozialforschung* 29 (1989): 243-251.
- Schnabel, P., De verzorgingsstaat, een wonder van effectiviteit en efficiency; Het Magnum Opus van Abram de Swaan, *NRC-Handelsblad*, 12 november 1988.
- Soudijn, K., Het spel der verwachtingen, *Psychologie*, (1990) 2, 16-18.
- Stuurman, S., Sociale zekerheid, staatsinterventie en politiek, *Krisis*, in voorbereiding.
- Swaan, A. de, Stobben rooien I (repliek), *Krisis*, in voorbereiding.
- Swaan, A. de, Stobben rooien II (repliek), *Kennis en Methode*, 14 (1990), dit nummer.
- Vries, G. de, De cholera en het tekort van de sociologie; kanttekeningen bij A. de Swaans *Zorg en de Staat*, *Kennis en Methode*, 14 (1990), dit nummer.

b. overige aangehaalde werken:

- Goudsblom, J., *Sociology in the Balance*, Basil Blackwell, Oxford 1977.
- Goudsblom, J., *Nihilism and Culture*, Basil Blackwell, Oxford 1980.
- Swaan, A. de, *In Care of the State; Health care, education, and welfare in Europe and the USA in the Modern Era*, Polity Press, Oxford 1988.
- Swaan, A. de, *Zorg en de Staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*, Bert Bakker, Amsterdam 1989.